

Analiza diskursa kao kvalitativna metoda istraživanja u društvenim znanostima

Ličina, Jovana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:927094>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-14**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij sociologije i engleskog jezika i književnosti

Jovana Ličina

**Analiza diskursa kao kvalitativna metoda istraživanja u društvenim
znanostima**

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za sociologiju

Sociologija i engleski jezik i književnost

Jovana Ličina

**Analiza diskursa kao kvalitativna metoda istraživanja u društvenim
znanostima**

Završni rad

Područje društvenih znanosti, polje sociologija, grana sociološka metodologija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradila i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih radova bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 13. rujna 2024.

Jovana Ličina, 1311031142

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Teorijske pretpostavke: kvalitativni pristup, socijalni konstruktivizam, jezik i moć	8
3. Pojam diskursa i pristupi analizi diskursa	15
4. Primjeri analize diskursa	20
5. Zaključak.....	24
6. Literatura	27

Sažetak

Analiza diskursa kvalitativna je metoda istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima. S obzirom na to da pojam diskursa nije posvuda isto definiran, i analitički se pristupi diskursu znaju razlikovati, od lingvističkih preko medijskih i historiografskih do socioloških. U širokom smislu možemo reći da je diskurs jezik u upotrebi i kontekstu, on je dakle suštinski društven i u društvu pa ne čudi da i društvene znanosti zanima analizirati ga, iako je kvalitativni metodološki okvir za analizu diskursa u društvenim znanostima sazrio nešto kasnije i bio nešto izazovniji u usporedbi s humanistikom. Ipak, ne inzistira se nigdje na odijeljenosti i čistoći disciplina, već upravo na njihovoj interdisciplinarnoj suradnji i međusobnom obogaćivanju. Dapače, u analizi diskursa teorija i metoda usko su isprepletene. Važna je epistemološka pretpostavka raznolikih analitičkih tretmana diskursa socijalni konstruktivizam, čime se između ostalog tvrdi da diskurs nije refleksija vanjezične stvarnosti nego aktivni čimbenik konstruiranja socijalne zbilje. Socijalni konstruktivizam predstavlja izazov jer društvo uvjetuje diskurse, a diskursi oblikuju društvo. Kvalitativne metode karakteristično traže interaktivan i induktivan istraživački proces, prožet autorefleksijom i kritičkim promišljanjima vlastitih pretpostavki, ne tražeći reprezentativnost uzorka zbog poopćenja na određenu populaciju, nego tražeći dubinsko razumijevanje fenomena. Analiza diskursa istražuje uzorke u društvenom životu, dublje dimenzije problema i različite perspektive. Proces analize može uključivati dekodiranje, kategorizaciju i usporedbu dijelova teksta, uz kritičko razmišljanje i povezivanje. Cilj je ovog rada dati pregled teorijskih pretpostavki analize diskursa kao kvalitativne metode, konceptualizirati diskurs te opisati i raspraviti analitičke pristupe diskursu u društvenim znanostima na temelju prikaza strategija i metoda istraživačkog rada relevantnih autora poput Normana Fairclougha ili Ruth Wodak, uz navođenje određenih primjera analize.

Ključne riječi: *diskurs, jezik u upotrebi, društvo, socijalni konstruktivizam, kontekst*

1. Uvod

Kako bi se razumjela analiza diskursa kao kvalitativna metoda istraživanja u društvenim znanostima, potrebno je odrediti pojam diskursa. Tu već nailazimo na izazov jer diskurs je kompleksan pojam koji nema jednu ni jednoznačnu definiciju te predstavlja širok spektar različitih načina na koje koristimo jezik. Neki autori poput Gee (2001) razlikuju diskurs s malim početnim slovom „d“, gdje je „diskurs“ način upotrebe jezika, a „Diskurs“ s velikim „D“ predstavlja način upotrebe jezika zajedno s vjerovanjima, stavovima, kulturom itd.

Kako bi se tekst (koji ovdje široko razumijevamo kao izrečeni, zapisani, vizualni itd.) razumio i kako bi ga netko mogao analizirati, bitnu ulogu ima kontekst. Kontekst obilježava i uvjetuje niz jezičnih, socijalnih, kulturnih, političkih, ekonomskih, vrijednosnih i inih čimbenika u sinergiji i povratnim spregama.

Različiti pristupi analizi diskursa zadnjih su se desetljeća naslanjali na socijalni konstruktivizam te uglavnom podrazumijevaju njegove epistemološke pretpostavke. One uključuju središnji interes za procese označavanja i razumijevanja u različitim socijalnim kontekstima te odbacivanje teze to tome da ljudi posjeduju esencijalne karakteristike koje znanost treba otkriti. O teorijskim pretpostavkama govorit će se u drugom poglavlju.

Cilj je ovoga rada dati pregled određenja pojma diskursa kao i nekih široko citiranih autora u ovome području te opisati i raspraviti obilježja, prednosti i izazove analize diskursa kao kvalitativne metode istraživanja u društvenim znanostima. Pošto je jezik neizbježni dio svijeta u kojem se nalazimo, cilj je ovog rada i analizirati na koji način oblik izrečenog utječe na ono što je izrečeno, na sadržaj. Ljudi kreiraju diskurs, no diskurs kreira i njih i ujedno kreira nove oblike diskursa. Možemo reći da su povijest kulture i znanosti kao i naše svijesti o vlastitom identitetu na određen način uvjetovani interdiskurzivnošću i ideološko diskurzivnim formacijama koje su pohranjene u svojevrsnim režimima istine (Foucault, 2002).

Društvene znanosti koriste kvalitativne i kvantitativne metode istraživanja (Pavić & Šundalić, 2013). Do osnovne podjele dolazi jer kvantitativne metode polaze od pozitivističke paradigme, dok se kvalitativne baziraju na konstruktivističkoj. Teorijski okvir kvantitativne metode strukturiran je prateći logički slijed. Kako bi se odredio okvir treba se izvršiti deduktivni proces u kojem teorija prethodi opservaciji iliti empiriji. Nasuprot njoj, kvalitativne metode nemaju predodređeni okvir nego je on interaktivniji. Nastaje kako se metoda nastavlja. To znači da je proces u tim metodama induktivan ili da opservacije prethode teoriji. Dok je u kvantitativnim

metodama funkcija literature ključna pri definiranju teorija, koncepata i hipoteza, u kvalitativnim metodama ona je više pomoćni alat. Koncepti se u kvantitativnoj metodi operacionaliziraju dok psihološki odnos između istraživača i subjekta ostaje neutralan. Uloga subjekta je aktivna te postoji fizička distanca kod interakcije istraživača i subjekta. U kvalitativnim metodama koncepti su na svojevrsan način u nastajanju, dok je u psihološki odnos istraživača prema subjektu uključeno suosjećanje sa subjektom. Time je subjekt aktivan i postoji određena blizina između istraživača i subjekta. Dok je priroda podataka u kvantitativnoj metodi objektivna i standardizirana uz reprezentativni statistički uzorak, kod kvalitativnih metoda podatci su dublji i bogatiji, a reprezentativnost varira od studije jednog slučaja, pa na dalje. Drugim riječima, kvalitativne metode ne ovise o reprezentativnosti. Ujedno i njihovi instrumenti za prikupljanje podataka mogu varirati i zavisiti od samog sudionika, dok su kod kvantitativnih metoda instrumenti za prikupljanje podataka standardizirani za sve ispitanike te je cilj napraviti matricu sa svim podacima.

U ovome radu prvo će se pojasniti osnovne teorijske pretpostavke važne za metodu analize diskursa, uključujući interes za jezik i značenja, status kvalitativne metodologije i socijalni konstruktivizam. Potom će se navesti neki pristupi konceptualizaciji diskursa te varijeteti analitičkih pristupa diskursu. Na kraju će se, s obzirom na to da se metodologija isprepleće s teorijom u analizi diskursa, kroz analize nekih autora dati primjeri istraživanja koja koriste metodu analize diskursa te prikazati neke strategije pri analizi.

Osnovna istraživačka pitanja ovoga rada su:

- Koje su opće teorijske pretpostavke analize diskursa kao kvalitativne metode istraživanja u društvenim znanostima?
- Kako možemo definirati diskurs?
- Na koji su način teorija i metoda povezane u analizi diskursa?
- Na koji su način forma i sadržaj povezani te kako se nadopunjuju?
- Je li diskurs koji rabimo povezan s društvenim položajem te može li biti pokazatelj društvene moći?
- Koji su primjeri analize diskursa te koji su mogući koraci pri analizi?

Na temelju pregleda relevantne literature u zaključku će se naposljetku dati pregled glavnih rezultata kroz odgovore na postavljena istraživačka pitanja.

2. Teorijske pretpostavke: kvalitativni pristup, socijalni konstruktivizam, jezik i moć

Kvalitativna metodologija uvriježeno traži preispitivanje pretpostavki od kojih se polazi. Kvalitativna istraživanja često polaze od konstruktivističke ontološke i epistemološke pozicije, koja tvrdi da stvarnost nije objektivna i univerzalna, već je društveno konstruirana. To znači da ljudi kroz svoje interakcije, jezik i kulturne prakse oblikuju značenja i stvarnosti. Umjesto da istražuju "objektivnu istinu," kvalitativni istraživači nastoje razumjeti kako pojedinci ili grupe konstruiraju svoje subjektivne stvarnosti unutar specifičnih konteksta. U ovom ćemo poglavlju raspraviti o specifičnostima same kvalitativne metodologije, zatim o pretpostavkama koje se tiču jezika i moći te potom o socijalnom konstruktivizmu.

Već je kod klasika sociologije Maxa Webera (1989) zastupljena rasprava o metodi te se u njegovoj sociologiji kao razumijevajućoj znanosti koja ipak teži objektivnosti kao idealnom tipu nalaze korijeni kvalitativnog pristupa. Kuhn (1999) je također pojmom paradigme negirao jedinstven temelj i kumulativni razvoj znanstvenog znanja, a Ritzer (1997) primjerice unutar sociologije govori o paradigmatama društvenih činjenica, društvenog ponašanja i društvene definicije. Sociologija je multiparadigmatksa znanost te neki govore o općem paradigmatskom razilaženju između različitih teorijskih pozicija.

Prema Davidu Silvermanu u njegovoj knjizi o kvalitativnim metodama (2000), kvalitativni pristup podrazumijeva holističko razumijevanje fenomena. Istraživači se ne fokusiraju samo na pojedinačne varijable, već promatraju fenomen u njegovoj cjelini, uzimajući u obzir kontekstualne, društvene, kulturne i povijesne čimbenike. Ovaj pristup omogućava dublje razumijevanje složenosti ljudskog ponašanja i društvenih procesa, jer se fenomeni analiziraju u njihovoj punini i povezanosti s okolinom. Kvalitativna istraživanja priznaju da su istraživači subjektivni sudionici u procesu istraživanja. Umjesto da teže neutralnosti ili objektivnosti, kvalitativni istraživači prihvaćaju da njihove vlastite vrijednosti, iskustva i perspektive utječu na način na koji interpretiraju podatke. Refleksivnost je stoga ključna komponenta, gdje istraživači kritički promišljaju vlastitu ulogu i utjecaj na istraživački proces. Za razliku od kvantitativnih metoda koje često počinju s hipotezama koje se testiraju, kvalitativna istraživanja koriste induktivni pristup. To znači da istraživači obično započinju s otvorenim istraživačkim pitanjem i prikupljaju podatke iz kojih razvijaju teorije i konceptualna razumijevanja. Ovaj pristup omogućava fleksibilnost i prilagodljivost tijekom istraživačkog procesa, omogućavajući istraživačima da otkriju neočekivane teme i obrasce u podacima. Kvalitativni podaci su obično bogati, detaljni i ne kvantificiraju se lako. Umjesto

numeričkih podataka, kvalitativna istraživanja koriste tekstove, intervjue, opažanja i druge oblike narativnih podataka. Ovi podaci pružaju dubinsko razumijevanje subjektivnih iskustava i značenja koje ljudi pridaju svojim djelovanjima i interakcijama.

Morgan i Smircich već 1980. godine primjećuju da postoji tendencija da se o različitim metodama govori kao ciljevima za sebe, apstrahirano od širih problema koje istražuju. Oni tvrde da je razlikovanje kvalitativne i kvantitativne metodologije grubo i suviše simplificirano te da izbor adekvatne metode ovisi o nizu pretpostavki o prirodi znanja i metodama kojima se takvo znanje može postići, kao i o korijenskim pretpostavkama o prirodi fenomena koje se istražuje (Morgan i Smircich, 1980: 491). Marvasti (2004) vidi pozitivizam i konstrukcionizam kao dvije glavne teorijske orijentacije u sociologiji navodeći razlike (4-7), ali i sličnosti među njima. Pozitivizam kao idealni model preuzima istraživačke tehnike prirodnih znanosti, otkriva univerzalne zakone i koristi vrijednosno neutralni jezik znanosti, dok konstruktivizam naglašava pitanja značenja i ljudske interakcije, koji sudjeluju u konstruiranju socijalne realnosti, proučava subjektivne interpretacije, traži autorefleksivnog istraživača, pita se kako se pretpostavljeno znanje o istraživačkom problemu slaže s nalazima ili odudara od njih itd. Obje su orijentacije empirijski utemeljene, ne spekuliraju o socijalnoj realnosti, poput primjerice filozofije, nego svoja izvješća utemeljuju na sistematskim empirijskim proučavanjima društvenoga svijeta (Marvasti, 2004: 7). Teško dakle možemo govoriti o potpunoj autonomiji ijedne istraživačke tradicije ili znanstvene discipline.

Konfrontacija oko socijalnog konstruktivizma simptom je niza dugogodišnjih konfrontacija oko predmeta i metoda znanstvenih disciplina – između objektivizma i subjektivizma, realizma i nominalizma, materijalizma i idealizma, empirizma i racionalizma, pozitivizma i historicizma (Afrić, 1989). Različiti teorijski pristupi koji se naslanjaju na socijalni konstrukcionizam dijele neke sličnosti, među koje spadaju: kritički odmak od pretpostavljenog neupitnog znanja (socijalni konstruktivizam problematizira perspektivu koja tvrdi da je znanje zasnovano na objektivnom nepristranom promatranju svijeta); uzimaju u obzir povijesnu i kulturnu specifičnost kategorija i koncepata koje koristimo, dakle načina na koje razumijevamo svijet; smatraju da se naše verzije znanja stvaraju u svakodnevnim interakcijama; i da su naše konstrukcije o svijetu u uskoj sprezi s odnosima moći jer imaju različite implikacije za socijalnu akciju (Burr, 2003: 2-5).

Andy Lock i Tom Strong navode (2010: 6-9) da se ono što drži na okupu različite „škole socijalnog konstruktivizma“ vrti oko nekoliko osnovnih postavki. Prvo, sve se zanimaju za značenja i razumijevanje kao središnja obilježja ljudske djelatnosti. Tu je fokus svakako na jeziku, pa se i

privatne aktivnosti mogu proučavati iz ove perspektive jer zadržavaju konverzijsku strukturu. Drugo, značenja i razumijevanja imaju svoje početke u socijalnoj interakciji, to jest u konsenzusu oko toga što simbolički jezični oblici trebaju značiti. Treće, načini tvorbe značenja, inherentno ukotvljeni u socio-kulturne procese, svojstveni su određenom mjestu i prostoru. Četvrto, većina socijalnih konstrukcionista odbija ideju da ljudi posjeduju esencijalne karakteristike koje znanost treba razotkriti, jer ljude vide kao ujedno samodefinirane i socijalno konstruirane sudionike u dijeljenom životu. Socijalne konstruktiviste dakle zanima istraživanje procesa koji su djelatni u socio-kulturnom prostoru i proizvode diskurse unutar kojih ili posredstvom kojih se ljudi konstruiraju. Rezultat je ove afilijacije s anti-esencijalizmom nezgodna veza socijalnog konstrukcionizma s idejama o realizmu, pa odatle i sa znanostima, zbog čega ga se često pejorativno karakterizira kao relativizam. Konačno, peta je zajednička postavka kritička perspektiva, u smislu interesa za mijenjanje društvenih odnosa i utjecanje na društvenu promjenu pored interesa za razumijevanje i objašnjavanje društvenih procesa. Ken Gergen objasnio je kritički interes u socijalnom konstruktivizmu kao pomak od potrage za generaliziranom Istinom prema onome kako ono što smatramo istinom funkcionira, koje postupke olakšava a koje onemogućuje, tko njome profitira, a tko od nje gubi (1994: 53). Politička kritika u potrazi za socijalnom pravednošću vrijedan je doprinos socijalnog konstrukcionizma raznim društvenim i humanističkim znanostima, a u diskurzivnoj analizi zauzima posebno važno mjesto.

Potrebno je svakako se dotaknuti i pretpostavki o jeziku, možda i prvenstveno kada govorimo o analizi diskursa. Sama je metoda dio takozvanog jezičnog obrata, koji zagovara odmak od tradicionalnog pogleda na jezik po kojem se jezik dijeli od stvarnosti te riječi svrstavaju s jedne, a predmeti na koje se one odnose s druge strane zamišljene linija koja dijeli zbilju na objektivnu i subjektivnu, na prirodu i društvo/kulturu, materijalno i mentalno, promotrivo i nevidljivo. Kritika ovakvog pogleda na jezik važna je kao početno utemeljenje jezičnoga obrata. Performativni pogled na jezik odbacuje naime razdvajanje jezika i realnosti te naglašava njihovu nerazdruživu povezanost. Govor i djelovanje postaju nerazlučivo isprepleteni, to jest sam govor shvaća se kao čin (Austin, 1962). Ludwig Wittgenstein (2007) uvjerljivo je odbacio tradicionalni pogled na jezik te ponudio novu perspektivu. Njegovi se osnovni zaključci mogu sažeti u tri glavne teze (prema Barinaga, 2009: odlomak 5): riječi čine stvari, značenje izraza nije izravno ni doslovno (izraz se mora staviti u određeni kontekst) i značenje je u upotrebi. Performativni pogled na jezik ne sugerira da objekti u vanjskome svijetu predstavljaju značenje riječi ni da je značenje odnos jedan na jedan; ne radi se o suprotstavljanju objekta subjektu, prirode društvu ili kauzalnog objašnjenja razumijevanju.

Analitičari diskursa određuju jezik. Tako Fairclough (2003) pojašnjava kako je jezik neizbježni dio socijalnog života, isprepleten sa elementima života te tvrdi da se u socijalnoj analizi i istraživanju, mora uvijek dati pažnja jeziku. Bilo koji oblik socijalne analize sadržava u sebi analizu diskursa, tvrdi (Fairclough, 2003).

Prema Gee (2001) jezik je svojstvo koje prima i daje informacije dok je Fairclough (2003) definirao jezik kao ono što je izgovoreno (jer se izgovoreno može i zapisati) poput riječi, rečenica te većih cjelina. Gee (2001) opisuje dvije primarne funkcije jezika, prvu, koja se podudara sa predstavljanjem socijalnih aktivnosti (bio to posao ili igra) te drugu, koja postoji na skali pripadnosti određenoj socijalnoj grupi, kulturi ili instituciji. Dvije funkcije su međusobno isprepletene, obzirom na to da kulture, socijalne grupe i institucije oblikuju socijalne aktivnosti (Gee, 2001). Kada govorimo ili pišemo, zauzimamo određeni položaj i predstavljamo svoju perspektivu o tome kakav je svijet, a uz to dobijemo osjet balansa moći. S obzirom na to da je svijet sačinjen od informacija, što više ih posjedujemo i što bolje njima upravljamo, posjedujemo veću socijalnu moć (Gee, 2001). Prema Gee (2001) kada, kako i što govorimo oblikuje samo svoj kontekst ili situaciju. Nekada ono što izgrađujemo podsjeća na nešto što smo prije stvorili, a nekada ne, no to ne mijenja činjenicu da je jezik u funkciji uvijek aktivan proces koji gradi (Gee, 2001).

Gee (2001) je definirao šest polja realnosti koji su modificirani uporabom jezika: značenje i vrijednost dijelova materijalnog svijeta, aktivnosti, identiteti i međuljudski odnosi, politike (i distribucija socijalnih dobara), konekcije te semiotika (na koji način i što različiti jezični sistemi uz drugačije znanje ubrajaju). Gee (2001) je ujedno kreirao i takozvane „alate preispitivanja“ te ih definirao kao načine promatranja svijeta jezika i interakcija. Situirani identiteti su prva kategorija alata preispitivanja, a definirao ih je kao drugačije identitete ili socijalne položaje koje zauzimamo i prepoznamo u drugačijim situacijama. Socijalni jezici, kao druga kategorija, su drugačiji stilovi jezika koje koristimo pri interakciji te razlikovanju različitih identiteta u različitim okolnostima. Diskursi, sa veliko D je stavio kao treću kategoriju, a to su drugačiji načini na koje ljudi integriraju jezik u takozvane ne-jezične stvari (poput različitih načina razmišljanja, vrijednosti, osjećaja i drugih) na pravim mjestima i u pravo vrijeme kako bi donijeli i prepoznali različite socijalne identitete i aktivnosti, pridodali materijalnom svijetu značenja, raspodijelili socijalna dobra na određeni način, napravili određeni broj značajnih poveznica u našem doživljavanju te privilegije određenih simbolskih sistema i znanja nad drugima (koji obavljaju zadatke već gore navedene). Kao zadnju kategoriju navodi konverzacije koje definira kao dugoročne i značajne teme te motive koji su bili fokus različitih tekstova i interakcija (u drugačijim socijalnim jezicima i Diskursima) kroz značajan protok vremena u mnogobrojnim institucijama.

Kada pišemo ili govorimo, rabimo jezik kako bismo predočili sebe na određeni način u određenoj situaciji. Ujedno se predstavljamo drugima kada ulazimo u bilo koju socijalnu aktivnost, a socijalne aktivnosti za sobom vuku svoje drugačije kontekste i situacije (Gee, 2001). Identiteti ili ono što je Gee (2001) nazvao „pluralno tko“¹ su građeni u kompromisu s kontekstom u praksi te ono „tko“ smo je dijelom sačinjeno od onoga što radimo, dok je ono što radimo realizirano zbog onoga tko to radi. Gee (2001) ujedno napominje da gradnju identiteta ne može pojedinac učiniti sam, nego ona sa sobom povlači uključenost drugih.

Fairclough (2003) je definirao tekstove kao napisane i printane tekstove (poput novina) te ujedno i transkripte izgovorenog jezika (kao npr. u intervjuima, serijama i drugim). Pojašnjava kako su tekstovi elementi socijalnih događanja koja sa sobom nose efekt promjene, bila to promjena u vjerovanju, stavu, ponašanju ili drugima. Taj efekt sa sobom nosi promjene u fizičkom svijetu kao i mentalnom. Koliko će tekst nekoga promijeniti ovisi i o značenju koje nosi te o kreaciji značenja. Fairclough (2003) pojašnjava kako su socijalne znanosti pod utjecajem socijalnog konstruktivizma, a pojam pojašnjava kao činjenicu da je socijalni svijet socijalno kreiran iliti da društvo kreira samo sebe. Napominje važnost teksta (kao jezika i diskursa) u konstrukciji tog socijalnog svijeta (Fairclough, 2003).

Jørgensen & Phillips (2002) pojašnjavaju fenomen socijalnog konstruktivizma kao širi pojam koji uključuje spektar različitih teorija o kulturi i društvu. Analiza diskursa je, prema njima, samo jedan od nekoliko pristupa socijalnog konstruktivizma, iako je jedna od najkorištenijih metoda istraživanja. Nadalje pojašnjavaju filozofske premise vezane uz analizu diskursa, a one su: kritički pristup prema znanju uzetom „zdravo za gotovo“, povijesne i društvene specifičnosti, poveznicu između znanja i društvenih procesa te poveznicu između znanja i društvene akcije. Kritički pristup prema znanju uzetom „zdravo za gotovo“ pojašnjavaju kao činjenicu da se naše znanje svijeta ne treba tretirati kao objektivna istina. Vidimo realnost samo kroz kategorije, tako da naše znanje i reprezentacija svijeta nisu samo refleksija vanjske stvarnosti, nego proizvodi našeg načina kategoriziranja svijeta ili produkti diskursa. Povijesna i kulturna specifikacija je ukratko način na koji povijest i kultura oblikuju naša viđenja, pa time i diskurs te kako je diskurs zauzvrat socijalna akcija koja igra ulogu u izgradnji tog socijalnog svijeta. Poveznica između znanja i društvenih procesa je kategorija koja pod sobom podrazumijeva da su naši načini razumijevanja svijeta kreirani i održavani društvenim procesom te da je znanje kreirano kroz društvene interakcije, znanje na osnovu kojega konstruiramo opće istine te što je istina, a što laž.

¹ Org. The whos, moj prijevod

Poveznica između znanja i društvene akcije označava činjenicu da drugačija društvena shvaćanja dovode do drugačijih društvenih akcija te da stoga društveno konstruiranje znanja i istine ima društvene posljedice.

Gee (2001) se koristi pojmom „posao prepoznavanja“² (Gee, 2001 : 20) i označava ga bitnim dijelom u formiranju Diskursa. Posao prepoznavanja događa se kada ljudi pokušaju dočarati drugima, i sebi, tko su, što rade, kao i kada sebi pojašnjavaju druge. Gee (2001) navodi kako se taj posao događa svjesno ili nesvjesno pri bilo kojoj interakciji, čak i kada npr. čitamo nečije istraživanje. Ako povučemo ovdje paralelu sa socijalnim konstruktivizmom, dobivamo vidljivo začarani krug u kojem pojedinac kreira društvo i društvo kreira pojedinca.

Jedan od bitnijih problema u kritičkoj analizi diskursa je ideološki efekt ili posljedica (Fairclough, 2003). Fairclough (2003) pojašnjava ideologije kao reprezentacije dijelova svijeta koji pridonose stvaranju, održavanju i mijenjanju društvenih odnosa moći, dominacije te izrabljivanja. Navodi da upravo zbog tog utjecaja tekstovi trebaju biti promatrani na osnovu socijalne analize koja priznaje činjenicu da tekstovi imaju ulogu u odnosima moći. Ideologije ujedno imaju i kategoriju izdržljivosti i stabilnosti koja najčešće prelazi okvire individualnog teksta. One mogu biti asociirane sa diskursima (kao reprezentacijama), žanrovima (kao aktima) te stilovima (kao načinima usađivanja/indoktriniranja). Jedino kako možemo zaključiti da je izjava ideološka je gledanjem uzročno-posljedičnog slijeda te izjave i njoj sličnih u određenim dijelovima socijalnog života i preispitivanjem na koji način akti i indoktrinacije pridonose održavanju ili mijenjanju u odnosima moći (Fairclough, 2003). Prema Faircloughu (2003) teško je precizno odrediti procese umiješane u „proces stvaranja“ (2003: 11) zbog činjenice da ne možemo znati što se točno događa u tuđim glavama iznutra. Navodi kako je u procesu stvaranja značenja bitno i ono što nije direktno izrečeno u tekstu već i ono na što se aludira (pretpostavka). Interpretaciju zbog toga pojašnjava kao kompleksni proces koji ima mnogobrojne dijelove. Jedan dio je razumijevanje, a drugi osuda iliti evaluacija (npr. je li izjava bila iskrena ili ne, istinita ili lažna...). Socijalni efekti teksta prema Faircloughu (2003) baš zbog toga ovise o procesu stvaranja značenja te kako bismo analizirali tekst, moramo biti u stanju odrediti i prepoznati doprinose procesa stvaranja značenja.

Wodak (2001) također ističe ideju povezanosti između jezika i moći. Napominje kako su mnogi sociolingvisti opisivali i pojašnjavali varijacije u jeziku, promjene te strukture komunikacije pri interakciji, s ograničenim uvrštavanjem problema društvene hijerarhije i moći. S obzirom na

² Org. Recognition work, moj prijevod

činjenicu da je jezik socijalni fenomen, institucije i društvene grupe, uz individu, nose s sobom određena značenja i vrijednosti koje izražavaju jezikom (Wodak, 2001). Wodak (2001) vidi tekstove kao valjane jedinice u komunikaciji te ističe kako slušaoci (ili čitatelji) nisu samo pasivni primatelji u odnosu spram teksta.

Pojam ideologije pojavio se u kasnom osamnaestom stoljeću u Francuskoj te se odnosio na društvene strukture i procese u kojima se simboli i forme u kojima javljaju i kruže u društvenom svijetu (Wodak, 2001). Ideologija je nezamjenjiv aspekt u kreaciji i održavanju odnosa moći, pa se ujedno na nju gleda kao način na koji je značenje konstruirano i izraženo preko simbola mnogih vrsta i oblika (Wodak, 2001). Stoga, prema Wodak (2001), jezik sam po sebi nema moć, već ju dobiva od ljudi koji ga rabe (ako ga rabe ljudi za koje se misli da su okarakterizirani moćnima, moćan je i jezik). Moć je u vezi s odnosima razlike, pogotovo u efektima različitosti društvenih struktura te je tako i jezik vezan s konceptom moći na nekoliko načina. Pomoću jezika se indeksira i izražava moć, no moć ne proizlazi iz samog jezika. Jezik se može koristiti kako bi se suprotstavilo moći, promijenilo njezinu distribuciju u odnosima te mogućnost artikulacije dobara koja određuju razlike u društveno-hijerarhijskim strukturama. Prema Wodak (2001) moć nije signalizirana samo preko gramatičkih oblika unutar teksta nego i kontrole pojedinca nad socijalnim situacijama putem primjerice odabranog žanra.

Kao što smo mogli vidjeti u ovom poglavlju, analiza diskursa se smatra kvalitativnom metodom jer se temelji na konstruktivističkoj poziciji, prema kojoj stvarnost nije univerzalna i objektivna nego društveno konstruirana. Kvalitativna metodologija naglašava važnost holističkog promatranja fenomena, uzimajući u obzir razne čimbenike (kontekstualne, kulturne, društvene i povijesne). Jezik nije neutralni odraz stvarnosti, već aktivno sredstvo kojim se realnost oblikuje te zato pretpostavke o jeziku i moći igraju ključnu ulogu u analizi diskursa. Diskursi oblikuju društvene odnose i samu raspodjelu moći. Socijalni konstruktivizam proširuje ovu perspektivu isticanjem da je znanje kulturno i povijesno specifično te da proizlazi iz samih društvenih interakcija. U kvalitativnim istraživanjima te i samoj analizi diskursa, reflektivnost ima veliki utjecaj na smjer istraživanja. Subjektivnost istraživača je integralna komponenta istraživačkog procesa dok induktivni pristup omogućava razvijanje teorija na temelju prikupljenih podataka. Time se dodatno naglašava važnosti konteksta i društveno konstruiranog znanja.

U idućem poglavlju ću pobliže definirati sam pojam diskursa te prikazati neke pristupe analizi.

3. Pojam diskursa i pristupi analizi diskursa

U *Rječniku sociologije* diskurs se određuje kao „korpus upotrebe jezika koji ujedinjuju zajedničke pretpostavke“ što implicira „da diskursi dopuštaju da se govori, misli i čini jedno, a isključuju govorenje, mišljenje i činjenje drugoga“ pa se „pažnja sociologije usredotočuje na društvene učinke tog obilježja isključivanja mogućnosti“ (Abercrombie et al., 2008: 50).

Analiza diskursa kao kvalitativni metodološki pristup u društvenim i humanističkim znanostima predstavlja kišobranski pojam (Cameron, 2001: 1) i uključuje različite istraživačke pristupe poput etnografije govorenja, pragmatike, konverzacijske analize, interakcijske sociolingvistike i kritičke analize diskursa, a podaci za analizu mogu uključivati intervjue, fokusne skupine, dokumente, konverzacije, političke govore, novinske članke, filmove i serije, romane itd. (Wetherell, 2001). Svi pristupi vidjeli smo u prethodnom poglavlju imaju zajedničku jezgru teorijskih i metodoloških pretpostavki.

Analiza je diskursa metoda nakon jezičnoga obrata u empirijskim istraživanjima u društvenim i humanističkim znanostima. Njezin se svojevrstan oblik već koristio u etnografskim istraživanjima (Beaugrande, 2006: 32), zatim u okviru funkcionalne lingvistike (primjerice praški strukturalizam) te britanskog funkcionalizma u području sociologije i antropologije. Svim je ovim pristupima zajednički pomak od interesa za sustav jezika prema interesu za sustav diskursa. Dijeljeni je stav diskurzivnih analitičkih pristupa da se ono što čini socijalni svijet, uključujući i naše identitete, djelomično nalazi u diskursu.

Phillips i Hardy (2002) predložili su razlikovanje pristupa po dvije ključne dimenzije: stupnju do kojega je u analizi naglasak na tekstu nasuprot kontekstu te stupnju do kojega se istraživanje fokusira na moć i ideologiju nasuprot procesima socijalne konstrukcije. Ove opozicije nisu binarne, već označavaju procese, no važno nam je uspostaviti ih u empirijskome istraživanju. Tako se primjerice razlika između sociolingvističke analize s jedne strane i kritičke analize diskursa s druge može operacionalizirati kao razlika u istraživačkom naglasku na konstruktivističkom aspektu i tekstualno baziranoj analizi u prethodnome pristupu te na kritičkom aspektu i kontekstualnoj analizi u potonjem pristupu. Ipak, nikada ne treba gubiti iz vida da su dobre konstruktivističke studije osjetljive na pitanja moći i konteksta, kao i da su kritičke studije zainteresirane za procese socijalne konstrukcije.

Gee (2001), kako smo već naveli, pravi razliku između diskursa (sa malim „d“) i Diskursa (sa velikim „D“) te definira prvo kao jezik u korištenju iliti bilo koja uporaba jezika (npr. u razgovoru), a „Diskurs“ kao jezik u uporabi uz ostale stvari (poput akcija, vrijednosti, vjerovanje, mjesta i drugih). Svaki Diskurs prema Gee (2001) se može podijeliti na dva ili više Diskursa, a može se i stopiti sa drugima. Obzirom na tu činjenicu, novi Diskursi mijenjaju one zastarjele, a pošto Diskurs sa sobom povlači i ono što definiramo kulturom (vjerovanja, običaji i drugi) i ona se mijenja uz njezin Diskurs. Gee (2001) ujedno navodi kako postoje mnogobrojni Diskursi i da ih je nemoguće pobrojati, jer se svakodnevno javljaju novi, modifikacijom onih prijašnjih.

Prema Jørgensen & Phillips (2002) riječ *diskurs* koristi se bez preciznog definiranja. Prema njima, generalna ideja, koja stoji u samoj srži diskursa, je da je jezik strukturiran (građen) prema različitim uzorcima onoga što je izrečeno u kontaktu s različitim domenama socijalnog života. Analiza diskursa je upravo analiza tih uzoraka. Jørgensen & Phillips (2002) definiraju diskurs kao određeni način govorenja ili razumijevanja svijeta (ili njegovih dijelova). Pri definiranju daju primjer analize diskursa nacionalnog identiteta te se fokusiraju na diskurs koji konstruira nacionalni identitet kroz knjige. Borba između činjeničnog znanja, prema njima, može biti empirijski istražena kao borba različitih diskursa koji predstavljaju različite načine razumijevanja dijelova svijeta te konstrukciju različitih identiteta za govornike. Svaka perspektiva ima spektar distinktivnih filozofskih i teorijskih pretpostavki, uključujući razumijevanje diskursa, socijalne prakse i kritike, koje vode ka određenim ciljevima, metodama i empirijskim žarištima (Jørgensen & Phillips, 2002). Ujedno navode kako je kod analize diskursa bitna i teorijska i metodološka podloga, s obzirom na to da se teorija i metoda međusobno isprepleću. Jørgensen & Phillips (2002) određuju tri kategorije koje, prema njima, zadovoljava bilo koji diskurs. U prvu kategoriju spada filozofska premisa vezana uz značenje jezika kod fenomena socijalnog konstruktivizma u svijetu, potom teorijski model kao druga kategorija, treća su metodologijske upute kako pristupiti određenim domenama istraživanja te u zadnju spadaju specifične tehnike za analizu. Ističu i važnost multiperspektivnosti jer različite perspektive dovode do različitih oblika znanja o fenomenima te zajedno daju šire razumijevanje (Jørgensen & Phillips, 2002). Multiperspektivnost traži da jedan pristup bude mjeren uz druge, identificirajući koji oblik znanja svaki pristup povlači za sobom te kako modificira ostale pristupe (Jørgensen & Phillips, 2002).

Relacija između teorije i prakse vidi se kao dinamična, prema Wodak (2001) ne postoji nepromjenjivi sistem koji može poboljšati načine na koje teorija oblikuje i vodi ljudsku akciju. Horkheimer je vjerovao da ne postoji jedna određena metoda istraživanja koja bi stvorila konačne i pouzdane rezultate (vezano uz bilo koju problematiku) te je predložio da se koristi nekoliko

metoda ispitivanja. Iako shvaća važnost empirije, svejedno je naglašavao koliko je bitna i nezamjenjiva teorijska analiza (prema Wodak, 2001).

Wodak (2001) naglašava kako su Hallidayova gramatika i njegov pristup lingvističkoj analizi bitni za razumijevanje analize diskursa. Halliday je naglasio vezu između gramatičkih sustava i socijalnih i osobnih potreba, koje jezik treba zadovoljiti, te napravio tri glavne metafunkcije jezika, koje su po njemu kontinuirano isprepletene. Prva je idejna funkcija, kroz koju jezik posuđuje svoje strukture iz iskustva. Idejna struktura ima dijalektički odnos prema društvenim strukturama (u isto ih vrijeme odražavajući i utječući na njih). Kao drugu navodi međuljudske funkcije koje čine odnose među sudionicima te kao treće funkciju teksta koja gradi koherenciju i koheziju (Wodak, 2001). Wodak (2001) ujedno napominje važnost konteksta koji određuje kakvo će značenje tekst poprimiti te značaj neverbalnih dijelova teksta iliti semiotičkih postupaka u diskursu.

Ni jedan diskurs nije zatvoreni entitet, jer se konstantno isprepleće sa drugim diskursima (Jørgensen & Phillips , 2002). Jørgensen & Phillips (2002) to ispreplitanje nazivaju borbom diskursa te pojašnjavaju fenomen kao borbu za održavanjem hegemonije. Hegemonija je, prema njima, dominacija jedne određene perspektive nad drugom. Naglašavaju da je diskurs umiješan u kreiranje socijalnog svijeta i povezuju to s Faircloughovim ispitivanjem promjene u kritičkoj analizi diskursa. Fairclough se fokusirao na pojam intertekstualnosti iliti kako konkretni jezik uvijek aludira na prijašnje jezične strukture s već izgrađenim značenjem (Jørgensen & Phillips , 2002).

Svaki pristup analizi diskursa proizlazi iz dva temelja: pogled na jezik i na subjekt (Jørgensen & Phillips , 2002). Jezik nije samo kanal za prenošenje mentalnih procesa nego i mašina koja gradi zbilju. To se ujedno odnosi i na konstrukciju socijalnih identiteta i odnosa. Razumijevanje jezika kako sustava, koji nije određen realnošću na koju aludira, proizlazi iz teorije Ferdinanda de Saussurea (Jørgensen & Phillips , 2002). On je vjerovao da se znakovi sastoje od forme (označenog) i sadržaja (označitelja). Značenje koje pridodajemo određenoj riječi nije sadržano u njoj samoj nego je rezultat društvenih nagodbi, dok mi pridodajemo određeno značenje skupu zvukova. Saussure ističe kako je značenje individualnih znakova predodređeno svojom vezom s ostalim znakovima ili da znak dobiva specifično značenje svojim razlikovanjem od drugih znakova (Jørgensen & Phillips , 2002). Struktura jezika je promjenjiva s vremenom. Veza između jezika i realnosti tu se smatra arbitrarnom. Svijet ne diktira riječi kojima će biti opisan (Jørgensen & Phillips , 2002). Forma znakova se razlikuje u različitim jezicima, zajedno sa sadržajem u

određenim situacijama i kulturama. Saussure je razlikovao dva nivoa jezika: *langue* (jezik) i *parole* (govor) (Jørgensen & Phillips, 2002). Jezik je sustavznakova koji daju jedno drugomu značenja. On je nepromjenjiv i stalan. Nasuprot njemu je *parole* ili govor. To su znakovi koje ljudi koriste u određenim situacijama. Jørgensen & Phillips (2002) pojašnjavaju kako je to poststrukturalističko gledište, prema kojem se jezik i njegova struktura kreiraju, reproduciraju i mijenjaju u konkretnoj uporabi jezika. Označeni nije vanjezični referent nego se nalazi u samom diskursu gdje jedni znakovi upućuju na druge.

Blommaert (2005) ističe problem uokvirivanja diskursa pri selekciji konteksta . Navodi kako dio problema djeluje neizbježno, s obzirom na to da osoba koristi različite pretpostavke i zaključke uz opće i svjetsko znanje pri nekoj analizi. Resursi i sami način na koji su uvršteni kao elementi socijalne strukture su najčešće nevidljivi konteksti. Konceptualizacija konteksta može ujedno biti i kritična umjesto izravnog referentnog doprinosa značenju teksta tj. kontekst se nekada mora razlučiti pomoću danih oznaka u tekstu umjesto da je očit. Stoga se on promatra kao uvjet u produkciji i analizi diskursa (Blommaert, 2005). Prema Blommaertu (2005) ne postoji jedan nivo teksta nego nekoliko te svaki nivo sa sobom vuče određenu situaciju iliti kontekst. Osim konteksta, Bloommaert (2005) ujedno naglašava važnost funkcije određenog teksta te napominje kako svaki jezik ili diskurs povlači za sobom određenu željenu funkciju. Nadalje fenomen funkcije pojašnjava kao mogućnost kreiranja poželjnih uvjeta za željeni ishod te ga oprimjeruje na nekoliko načina. Ako želimo formulirati pristojno pitanje, pokušat ćemo birati riječi koje se čine najpristojnije umjesto da oštro zapovijedamo, dok ako želimo nekome izjaviti ljubav, birat ćemo riječi uz koje će oni razumjeti funkciju našeg jezika bez da je definiramo naglas. U bilo kojoj situaciji ili kontekstu, treba pronaći najbolju reprezentaciju kako bi funkcija diskursa ili jezika teksta bila zadovoljena (Blommaert, 2005).

U nastanku neizrečenih pretpostavki veliku ulogu igraju odabir, strateški potezi, preferencije u interakcijskoj organizaciji i drugo (Blommaert, 2005). Dok razgovaraju, ljudi biraju iz velikog spektra opcija te biraju diskurs koji im se čini najprikladnijim u određenom kontekstu. Potom svjesno biraju sekvence akcije ili govora, tako što odaberu ili pratiti ili zanemariti govorna pravila ili govorne maksime. Govornici bi trebali kalkulirati relativne prednosti ili nedostatke određenih jezičnih kodova. Blommaert (2005) naglašava da iako se u jeziku i govoru cijeni kreativnost, ipak postoje socijalno uvjetovana ograničenja odabira i jezične slobode .

Već spomenute Griceove govorne maksime ono su što određuje značajni dijalog te mu teorija leži na pretpostavci da sudionici u razgovoru žele biti iskreni, informativni, relevantni i

jasni kako bi izbjegli neuspješnu komunikaciju. Grice je prema tome napravio četiri kategorije maksima: maksime kvalitete, veličine, relevantnosti te načina (Blommaert, 2005). Maksima ilipravilo kvalitete poštuje se govorenjem istine ili svjesnim izbjegavanjem laganja. Prema tom pravilu trebamo govoriti samo ono što vjerujemo da je istina te zadržati za sebe stvari koje ne možemo potkrijepiti dokazima. Pravilo veličine se odnosi na činjenicu da doprinosi razgovoru trebaju biti što informativniji te da ne kažemo ni premalo ni previše nego onoliko koliko se očekuje. Maksima relevantnosti održava razgovor na određenom putu te prevenira nasumične ideje kako bi razgovor bio nastavljen. Drugim riječima, ako pričamo o A, trebali bismo reći samo ono što je povezano s A ili njemu relevantno. Zadnja maksima, načina, potiče govornike da budu precizni i jasni tokom izražavanja. Trebali bi izbjegavati kompleksne riječi za koje smo sigurni da sugovornici neće razumjeti te se truditi biti koherentni i sažeti (Blommaert, 2005). Prema Griceu, najčešće se krše pravila kvalitete i veličine (Blommaert, 2005). Maksima kvalitete krši se kada pojedinci namjerno govore laži, a veličine kada se zadržavaju informacije.

Prema Taylor (2013), zadatak analitičara nije izravan kao prevođenje ili dekodiranje podataka, podatak po podatak, nego je višestruko čitanje cijelog seta podataka, uspoređivanje, primjećivanje te označavanje dijelova koji mogu biti relevantni i vraćanje poslije tim dijelovima. Taylor (2013) ujedno navodi kako je to proces koji oduzima puno vremena te se mnogi znanstvenici iz tog razloga koriste programima koji mogu odraditi iste zadatke, samo brže. Rabi se standardni program koji procesira riječi kako bi se kopirale i zalijepile sekcije informacija te se od njih napravila nova mapa u kojoj se ponovno označavaju relevantni dijelovi. Najčešće se taj proces naziva kodiranje, a kod njega, jedan kod može biti kodiran na nekoliko načina te je stoga nemoguće da kodiranje odrađuje stroj. On može organizirati kodove da budu pregledniji ili nam pomoći u pronalaženju sličnih kodova, no za kreiranje koda se mora rabiti aktivno kritično razmišljanje i zaključivanje (Taylor, 2013). Istražiteljeva interpretacija bazirana je na dokazima prikupljenim kroz analizu podataka te time možemo reći da je analiza diskursa interpretacijsko analitički pristup utemeljen na dokazima. Analitičari diskursa otkrivaju uzorke u podacima i označavaju ih zbog svrhe diskusije (Taylor, 2013). Najčešće su korišteni programi za analizu kvalitativnih podataka, Atlas.ti, NVivo i MAXQDA.

Vidjeli smo da postoji mnoštvo odredbi pojma diskursa kao i izvora podataka te samih načina pristupa analizi, iako dijele određene zajedničke pretpostavke. Stoga u sljedećem, zadnjem predzaključnom poglavlju, slijedi nekoliko primjera već spomenute analize.

4. Primjeri analize diskursa

O'Regan & Betzel (2015) izradili su četiri strategije pri analiziranju diskursa. Prvobitno moramo odrediti koji socijalni fenomen će biti fokus našeg istraživanja te u kojem semiotičkom aspektu. Trebali bi se pozivati na relevantne teorije vezane uz taj fenomen i tražiti semiotičke znakove. Nakon što smo identificirali fenomen koji želimo istražiti te ga teoretizirati trebali bismo identificirati uzroke koji su doveli do tog socijalnog fenomena, zajedno sa preprekama koje se javljaju pri pokušaju promjene. Pri ovom koraku navode da je važno izdvojiti dijelove teksta koji su relevantni za problem i staviti ih unutar analitičkih okvira (kategoriziranje i interpretacija podataka). Uz to, ističu kako trebamo analizirati tekst povezivanjem lingvističke analize sa socijalnom. Kao treću strategiju, trebamo se priupitati zahtjeva li društvo da fenomen bude takav kakav je te tko dobiva najveću korist ako ostane nepromijenjen. U konačnici bi trebali identificirati podatke bez obzira na prepreke, kako bismo uspjeli primijetiti može li dominantni diskurs biti osporen (O'Regan & Betzel, 2015). U svom istraživanju O'Regan & Betzel (2015) se fokusiraju na problematiku diskurzivne konstrukcije identiteta unutar diskursa ekstremizma i multikulturalizma. Nakon što su se fokusirali na povezanost islama, bijele nadmoći i britanske politike, pobliže pojašnjavaju terminologiju fenomena, a potom ističu uzroke koji su utjecali na njega te prepreke u njegovom mijenjanju. Povlače crtu između religijskog i političkog aspekta kako bi dočarali poveznicu problematike s društvom te na koji način ono beneficira od njega. Naposljetku, kako bi identificirali podatke usprkos preprekama, navode da put kojim će neko ići u istraživanju ovisi o njegovom epistemološkom i/ili političkom opredjeljenju.

Prema Mahmud (2017), tijekom izvođenja analize diskursa moramo imati određenu orijentaciju prema tekstu s određenim okvirom na umu. Naslanja se na Wood i Krogera i nadalje pojašnjava korake koje istraživač treba pratiti pri vršenju interpretacije. Prvobitno se trebamo pitati kako čitamo određeni tekst te zašto ga čitamo na takav način, a potom odrediti karakteristike teksta i mehanizme koji utječu na takav način čitanja. Mahmud (2017) navodi kako poanta analize diskursa nije da se generiraju interpretacije i dokumentacije nego da se istakne koji dijelovi diskursa dovode do određenog načina čitanja i omogućavaju ga. Ističe kako doslovno shvaćanje izgovorenog više odmaže nego što pomaže te kako se treba fokusirati na ono što govornik radnjom govora radi i kako segmenti teksta pripomažu jedni drugima. Ujedno je bitno tražiti ono što se nalazi i u formi i u sadržaju. Strukture ili forme načini su ostvarivanja sadržaja i funkcije (Mahmud, 2017). Mahmud (2017) navodi kako ništa ne trebamo uzeti onakvim kakvim se čini. Kategorizacija nije nešto što radi osoba koja vrši analizu diskursa, nego i sudionici u diskursu kreiraju kategorije

zbog mnogobrojnih razloga. Bitno je, osim primjećivanja uzoraka i njihovih interpretacija, opravdati identifikaciju istih tih uzoraka i na čemu je utemeljena interpretacija.

Kako bi oprimjerio analizu diskursa, Mahmud (2017) se koristi konceptima pristojnosti, razgovornih implikacija, prebacivanja koda govorenja te govornim činovima. Strategije pristojnosti su načini iskazivanja pristojnosti. Jedna je od tih strategija odabir zamjenice te ističe kako u tom odabiru imaju važnu ulogu dob i društveni položaj, to jest da iz tuđeg rabljenja određene zamjenice možemo zaključiti o starosti osobe i njezinu socijalnom statusu. Ujedno ističe četiri strategije iz Brown i Levinsonove teorije: pozitivnu pristojnost, negativnu pristojnost, neslužbenu i direktnu strategiju. Pozitivna pristojnost veći naglasak stavlja na povezanosti između sudionika razgovora te zamjenice koje se koriste u obraćanju drugoj osobe (npr. iskazivanje poštovanja). Negativna pristojnost, na drugu stranu, je primjetna u formalnosti (npr. fraze poput molim te/molim Vas, oprostite i druge pri zahtjevu). Direktnost izjave ublažena je pristojnom frazom te nedostaje ta personalna emotivna komponenta. Neslužbena strategija može se dočarati primjerom traženja olovke po torbi u nadi da će netko shvatiti da ti je potrebna olovka umjesto postavljanja pitanja i direktnog pokazivanja želje. Direktna strategija je točno ono na što ime aludira, direktna forma ili u obliku pitanja ili u obliku odgovora (npr. na primjeru s olovkom, direktna strategija bi bila postavljanje pitanja: „Mogu li posuditi olovku?“). Govorne implikacije pojašnjava kao skriveno značenje iza izgovorenog i kao primjer daje riječ „pridošlica“ koja označava osobu koja je tek stigla na određeno mjesto te tamo nije već neko vrijeme. Prebacivanje ili mijenjanje govornog koda razdjeljuje na nekoliko kategorija, a svaka za sobom vuče promjenu jezika, tijekom razgovora ili interpretacije (npr. prijevod). Koncept govornih činova pripisuje Searleu, koji ih je razdvojio u nekoliko kategorija. Teorija se zasniva na pretpostavci da određena forma za sobom povlači određenu funkciju koju treba zadovoljiti. Ekspresivne fraze poput zahvaljivanja, izivljavanja, dobrodošlice i drugih, iskazuju psihološko stanje govornika. Direktne fraze poput upita načini su da govornik dobije ono što je tražio, bio to odgovor ili čin realiziran u materijalnom svijetu.

Gee (2001) je pak koristio drugačiji model pri svom istraživanju diskursa u slučaju djevojke Sandre. Počeo je analizu Sandrinog intervjua prvobitno promatrajući intervju kao cjelinu te se potom osvrćući na svaki od šest zadataka izgradnje. Prvi zadatak ili stupanj izgradnje diskursa, prema Gee (2001), je određivanje motiva. U Sandrinom slučaju postojalo je tri motiva te je svaki oprimjerio i pobliže objasnio. Motivi nisu bili primjetni samo u izjavama djevojke, verbalnoj komunikaciji, nego i neverbalnoj. Nakon što su motivi određeni, gleda se način semiotičkog građenja. Semiotička izgradnja se pojašnjava kao poveznica između riječi i svijeta.

Preispituje se na koji način osoba dolazi do tih poveznica. U Sandrinom slučaju, ona poveznice pravi na osnovu autoriteta koji ju je naučio tim poveznicama, bio taj autoritet učitelj ili pop zvijezda. Potom slijedi izgradnja svijeta, ono što osoba percipira svijetom na osnovu njezinih izjava i dijela, stavova, znanja i drugih. Izgradnja aktivnosti ili čina se dešava kada osoba svjesno pravi poveznice između događaja i odnosa te na osnovu njih djeluje. Kada se utvrdi zašto je određeni čin napravljen, gleda se način na koji je građen sociokulturni identitet i međuljudski odnosi koji dolaze uz njega. Gee (2001) se opet vraća na djevojčine motive i pomoću njih prikazuje kakvom se ona predstavlja, zašto i na koji način to utječe na njeno ponašanje prema ostalima. Politička izgradnja se ujedno vidi u percepcijama svijeta i osobinom postojanju u njemu. Zadnja izgradnja se odnosi na izgradnju poveznica, a do nje dolazi gradacijom tijekom cijelog intervjua postepenim javljanjem motiva.

Evo još nekoliko primjera tema i aspekata analize diskursa u društvenim znanostima. Često se rade analize političkog diskursa u predizbornim kampanjama, istražuje se kako političari koriste jezik i retoriku u predizbornim kampanjama kako bi oblikovali percepcije birača, izgradili političke identitete, i legitimirali svoje politike. Analiza se dotiče različitih stilova komunikacije, upotrebe retoričkih figura, i načina na koji se teme poput nacionalnog identiteta, sigurnosti ili ekonomije koriste za privlačenje birača (vidi npr Chilton, 2004; Wodak, 2009; Fairclough, N, 2000).

Nadalje, mnogi primjerice istražuju diskurs o migracijama u medijima (van Dijk, 2000; Khosravi-Nik, 2010; Gabrielatos & Baker, 2008). To su istraživanja načina na koji su migranti predstavljeni u medijima, s naglaskom na analizu jezika, vizualnih prikaza i narativa. Fokus se stavlja na analizu toga kako medijski diskursi oblikuju javno mnijenje o migrantima, te kako se kroz diskurs konstruiraju slike "drugih" ili "stranaca".

Istražuje se također diskurs o rodnim ulogama u reklamama (Gill, 2007; Lazar, 2005; Goffman, 1979). Analizira se kako reklamne kampanje konstruiraju i perpetuiraju rodne uloge kroz jezik, vizualne elemente i narativne strukture te na koji način diskursi u reklamama utječu na društvene norme o rodnom ponašanju, identitetu i očekivanjima.

Navedimo i primjere analize diskursa o javnom zdravlju tijekom pandemije COVID-19 (Lupton, 2012; Jaspal & Nerlich, 2020; Koffman, Gross, Etkind & Selman, 2020). Ove su se analize posvetile istraživanju toga kako su različite vlade, zdravstvene organizacije i mediji oblikovali diskurs o pandemiji, te kako su kroz taj diskurs oblikovani odgovori javnosti.

Istraživanja su se doticala različitih strategija komunikacije, poput upotrebe straha, autoriteta, solidarnosti ili znanstvenih argumenata, te kako su te strategije utjecale na ponašanje ljudi.

Zanimljivo je navesti i analize diskursa o klimatskim promjenama u znanstvenim i političkim raspravama (Boykoff & Boykoff, 2004; Carvalho, 2007; Hajer, 1995). Tu se pojavljuje pitanje načina na koji se problem klimatskih promjena konstruira u znanstvenim izvještajima, političkim govorima, i medijskim člancima. Istražuje se različite okvire (npr. "kriza", "prilika za ekonomski rast", "moralna odgovornost") i kako oni oblikuju percepciju i djelovanje prema klimatskim promjenama.

Naposljetku, vrijedno je navesti i primjer analize diskursa o obrazovnim reformama, gdje se analizira jezik i retorika korištena u raspravama o obrazovnim reformama, bilo u zakonodavnom tijelu, školama ili medijima, gdje se vidi kako se diskursi o kvaliteti obrazovanja, pravednosti i odgovornosti koriste za legitimaciju promjena u obrazovnom sustavu (npr. Ball, 1994; Apple, 2004; Fairclough, 1993).

Vidimo na temelju kratkog prikaza ovih citiranih i relevantnih istraživanja da je analiza diskursa često birana metoda kada se radi o društveno aktualnim i kontroverznim temama koje često prebivaju u ideološkim taborima. Analiza diskursa plodno je sredstvo za dobivanje dubljeg razumijevanja načina na koji jezik i komunikacija oblikuju društvene stvarnosti.

5. Zaključak

Ovaj je završni rad o analizi diskursa kao kvalitativnoj metodi istraživanja u društvenim znanostima pružio uvid u glavne teorijske pretpostavke ove metode, zatim dao pregled osnovnih definicija i pristupa analizi te naposljetku naveo neke primjere analiza diskursa. Rezultati ovog istraživanja pregledom relevantne literature pokazali su da je analiza diskursa posebno prikladna za proučavanje složenih društvenih fenomena, gdje je cilj razumjeti dubinske strukture značenja, vrijednosti i kulturne prakse koje oblikuju ljudsko ponašanje i društveno djelovanje.

Analiza diskursa, kao kvalitativna metoda u društvenim znanostima, oslanja se na teorijske pretpostavke koje naglašavaju subjektivnost, kontekstualnost i konstrukciju značenja unutar društvenih interakcija. Ova metoda polazi od ideje da je jezik središnji alat kroz koji se stvarnost ne samo odražava, nego i konstruira. Diskurs se promatra kao skupina pravila i praksi koja oblikuje način na koji se društveni subjekti izražavaju i razumijevaju svijet oko sebe. Ova metoda omogućava istraživačima da analiziraju ne samo ono što je rečeno, već i kako je rečeno, s naglaskom na latentne strukture moći, ideologije i društvene norme koje oblikuju diskurs. Tako analiza diskursa otvara prostor za istraživanje kako određeni diskursi postaju dominantni i kako oblikuju društvene realnosti i identitete.

U kontekstu kvalitativnih istraživanja, analiza diskursa se smatra posebno vrijednom jer omogućava dubinsko razumijevanje složenih društvenih fenomena. Za razliku od kvantitativnih metoda, koje teže generalizacijama i statističkoj reprezentativnosti, kvalitativna analiza diskursa fokusira se na specifične slučajeve i njihov širi društveni kontekst. Ova metoda prepoznaje subjektivnu prirodu ljudskog iskustva i priznaje da istraživač nije neutralan promatrač, već sudionik u procesu tumačenja. Time se naglašava važnost refleksivnosti u istraživačkom procesu, što znači da se istraživač mora kritički osvrnuti na vlastite pretpostavke, vrijednosti i poziciju unutar društvenog okvira. Kroz ovu prizmu, analiza diskursa ne samo da analizira sadržaj komunikacije, već i istražuje načine na koje se diskurs koristi za održavanje ili promjenu društvenih odnosa moći.

Sam diskurs se može definirati kao specifični načini uporabe jezika koji ne samo što oblikuju, nego su i odraz realnosti kulture i društva. Diskurs, uz jezik, obuhvaća i šire kontekste u kojima se jezik koristi te uključuje norme, vrijednosti i društvene odnose. Diskursi omogućavaju određene oblike izražavanja, mišljenja i djelovanja, dok druge isključuju. Na taj način diskurs pridonosi u konstrukciji i razumijevanju socijalnog svijeta.

Kod analize diskursa, teorija i metoda su usko povezane. Teorijska načela usmjeravaju metodološke pristupe i obrnuto, drugim riječima, teorijski okvir analize određuje način prikupljanja i analize podataka. Teorijske pretpostavke definiraju predmet istraživanja i utječu na interpretaciju podataka, dok metodološki pristup primjenjuje te teorijske pretpostavke u praksi, koristeći se specifičnim tehnikama i alatima za analizu jezičnih obrazaca.

Ujedno, u analizi diskursa su i forma i sadržaj povezani te se nadopunjuju u procesu oblikovanja značenja. Dok se forma odnosi na strukturalni aspekt jezika, poput gramatičkih pravila, sadržaj se odnosi na semantički dio, odnosno značenje ili što je izrečeno. Halliday je odredio tri metafunkcije jezika: idejnu, međuljudsku i funkciju teksta (prema Wodak, 2001). Idejna funkcija omogućava oblikovanje jezika kroz njegove strukture, međuljudska regulira odnose između govornika, a funkcija teksta osigurava koheziju i koherentnost. Ispreplitanjem i nadopunjavanjem ovih funkcija se stvara cjelovito značenje unutar svojega konteksta. Diskurs kojim se rabimo može biti odraz našeg društvenog položaja te biti pokazatelj društvene moći koju individua posjeduje. Diskursi su često podložni kulturnim društvenim normama i moći, jer određuju kako će se informacije oblikovati, tumačiti i dijeliti. Određeni govorni stilovi ili jezične strategije mogu signalizirati status, autoritet i društvenu pripadnost. Kritička analiza diskursa se često bavi problemima održavanja i legitimiziranja društvene moći i nejednakosti kroz jezik.

U zadnjem, predzaključnom, podglavlju vidjeli smo neke od primjera analize diskursa koji su varirali od analiza političkih govora i medijskih prikaza do svakodnevnih razgovora. Iz primjera se mogu izvući opći koraci pri analizi diskursa. Prvobitno se vrši prikupljanje podataka odabirom empirijskog materijala. Potom se identificiraju ključne teme, obrasci i jezični elementi unutar podataka ili drugim riječima, dolazi do kodiranja i klasifikacije. Potom se istražuje kako se značenje konstruiralo kroz jezik te ovaj dio uključuje analizu struktura, funkcija i konteksta. Kako bismo izvršili interpretaciju podataka, moramo razumjeti kako diskursi oblikuju društvene procese. U konačnici moramo prezentirati rezultate u kontekstu šire društvene perspektive. Kako bi analiza diskursa bila uspješna, istraživač mora razumjeti kako jezik oblikuje i reflektira društvene strukture i realnosti.

Neka od ograničenja metode su ujedno i njezine prednosti. Manjak reprezentativnog uzorka smanjuje domet problematike koji će istraživanjem biti zahvaćena, no ujedno produbljuje podatke dobivene u samom istraživanju. Tu je izazovna subjektivnost istraživača. Ako istraživač smatra da je njegovo znanje konačno, zanemarit će efekt koji će njegova subjektivnost imati na istraživanje. Ovakva istraživanja vremenski dugo traju, no analiza diskursa svojom će dubinom

dati bogate uvide. Kako bi se adresirala problematika subjektivnosti, istraživači bi se trebali izložiti drugim perspektivama ili u svoje istraživanje uvrstiti još istraživača, jer je veća vjerojatnost da će multiperspektivnost biti realizirana u okolišu s više ljudi ili perspektiva.

6. Literatura

- Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. S. (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Afrić, V. (1989). *Struktura sociološke teorije*. Zagreb: Naprijed.
- Apple, M. W. (2004). *Ideology and Curriculum* (3rd ed.). Routledge.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things With Words*. New York: Oxford University Press.
- Ball, S. J. (1994). *Education Reform: A Critical and Post-structural Approach*. Open University Press.
- Barinaga, E. (2009). „A Performative View of Language — Methodological Considerations and Consequences for the Study of Culture“. *FQS*, 10 (1), čl. 24.
- Beaugrande, R. de. (2006). „Critical Discourse Analysis: History, ideology, methodology“. *Studies in Language & Capitalism 1*, str. 29 – 56.
- Blommaert, J. (2005). *Discourse: Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boykoff, M. T., & Boykoff, J. M. (2004). Balance as Bias: Global Warming and the US Prestige Press. *Global Environmental Change*, 14(2), 125-136.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Cameron, D. (2001). *Working with spoken discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Carvalho, A. (2007). Ideological Cultures and Media Discourses on Scientific Knowledge: *Re-reading News on Climate Change*. *Public Understanding of Science*, 16(2), 223-243.
- Chilton, P. (2004). *Analyzing Political Discourse: Theory and Practice*. Routledge.
- Fairclough, N. (1993). *Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities*. *Discourse & Society*, 4(2), 133-168.
- Fairclough, N. (2000). *New Labour, New Language?* Routledge.
- Fairclough, Norman (2003). *Analysing Disocurse*. London: Routlodge.
- Foucault, M. (2002). *Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti*. Zagreb: Golden marketing.

- Gabrielatos, C., & Baker, P. (2008). Fleeing, Sneaking, Flooding: A Corpus Analysis of Discursive Constructions of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press, 1996–2005. *Journal of English Linguistics*, 36(1), 5-38.
- Morgan, G. & Smircich, L.(1980). The Case for Qualitative Research, *The Academy of Management Review*, Vol. 5, No. 4, str. 491-500.
- Gee, J. P. (2001). *An introduction to discourse analysis: theory and method*. e-Library: Taylor& Francis.
- Gergen, K. J. (1994). *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gill, R. (2007). *Gender and the Media*. Polity.
- Goffman, E. (1979). *Gender Advertisements*. Harper & Row.
- Hajer, M. A. (1995). *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*. Clarendon Press.
- Jaspal, R., & Nerlich, B. (2020). *Social Representations, Identity Threat, and Coping Amid COVID-19. Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), S249-S251.
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications.
- Khosravini, M. (2010). *The Representation of Refugees, Asylum Seekers and Immigrants in British Newspapers: A Critical Discourse Analysis*. *Journal of Language and Politics*, 9(1), 1-28.
- Koffman, J., Gross, J., Etkind, S. N., & Selman, L. (2020). *Clinical Uncertainty and COVID-19: Embrace the Questions and Find Solutions*. *Palliative Medicine*, 34(7), 829-831.
- Kuhn, T. S. (1999). *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- Lazar, M. M. (2005). *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse*. Palgrave Macmillan.

- Lock, A. i Strong, T. (2010). *Social constructionism: Sources and stirrings in theory and practice*. New York: Cambridge University Press.
- Lupton, D. (2012). *Medicine as Culture: Illness, Disease and the Body in Western Societies* (3rd ed.). SAGE.
- Mahmud, M. (2017). *Doing Discourse Analysis: AN INTRODUCTION*. Phoenix publisher: Makassar.
- Marvasti, B. (2004). *Qualitative Research in Sociology: An Introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Meyer, M. & Wodak, R. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications.
- O'Regan, J. & Betzel, A. (2015). *Critical Discourse Analysis: A Sample Study of Extremism*. 10.1002/9781119166283.ch19.
- Pavić, Ž. & Šundalić, A. (2013). *Uvod u metodologiju društvenih znanosti*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera - Ekonomski fakultet: Osijek
- Phillips, N. i Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. Sage University Papers Scenes on Qualitative Research Methods, Vol 50. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Silverman, D. (2000). *Qualitative research. Theory, method and practice*. Sage publication.
- Taylor, S. (2013). *What is Discourse Analysis?*. London: Bloomsbury.
- van Dijk, T. A. (2000). *New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach*. In S. Cottle (Ed.), *Ethnic Minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries* (pp. 33-49). Open University Press.
- Weber, M. (1989). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.
- Wetherell, M. (2001). „Debates in discourse research“. U: Wetherell, M., Taylor, S. i Yates, S. J. ur. *Discourse theory and practice: A reader*. London: Sage. Str. 380-399.
- Wittgenstein, L. (2007). *O izvjesnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Palgrave Macmillan.